

5. MG N 1078-2011. Methodological guidelines for the determination of tebufenpyrad in water by gas-liquid chromatography. Ministry of Health approved 01.03.2011, Decree number 6, approved by the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine 25.03.2011, Order number 95.

6. Bardov VG, Semenenko VM, Korshun MM, Girenko DB, Korshun OM, Lipavs'ka AO. Pat. 76331 UA, МПК G01N 33/00 (2012.01). Method of determination of three pesticides and plant growth regulator in a water sample. Owner is O.O. Bogomolets National Medical University. Nu201209218; appl. 27.07.12, publ. 12.25.12, Bull. number 24.

7. The list of pesticides and agrochemicals permitted for use in Ukraine. Univest Marketing. 2001;272.

8. The list of pesticides and agrochemicals permitted for use in Ukraine. Univest Marketing. 2012;832.

9. SSanRN 8.8.1.002-98. Pesticides. Classification according to the degree of hazard. Collection of important

official materials of sanitary and epidemiological issues. 2000;9(1):249-66.

10. <http://rupest.ru/ppdb/pyraclostrobin.html>

11. Mokshina NYa, Erina OV, Shatalov GV, Bykovskiy DV. Application liquid extraction in the analysis of water soluble vitamins. Analytics and analysts: the second International Forum, 22-26 September 2008: abstracts of reports. 2008;2:481.

12. <http://rupest.ru/ppdb/prohexadione-calcium.html>

13. <http://www.agrobiotech.com.ua/ua/about/>

14. Sadek P. Solvents for HPLC. BINOM. Knowledge laboratory. 2006:704.

15. <http://rupest.ru/ppdb/tebufenpyrad.html>

16. The e-Pesticide Manual: A World Compendium The e-Pesticide Manual. Version 3.2 2005–06. Thirteenth Edition: CD-vid-vo CDS Tomlin, 2005. 1 electron. wholesale. CD (CD-R); 12 sm. System. Requirements: Pentium; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 95/98/2000/NT/XP.

УДК 613.86:37.03-053.66/67

**І.В. Сергета,
О.П. Мостова**

ПСИХОГІГІЄНИЧНА ОЦІНКА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ 14-17 РОКІВ У ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

*Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова
кафедра загальної гігієни та екології
(зав. – д.мед.н., проф. І.В. Сергета)
вул. Пирогова, 56, Вінниця, 21018, Україна
Vinnytsya National Medical University named after Pirogov
Department of General Hygiene and Ecology
Pirogov Str., 56, Vinnitsa, 21018, Ukraine
e-mail: serheta@mail.ru*

Ключові слова: школа, учні 14-17 років, властивості характеру, психогігієнічна оцінка
Key words: school, pupils 14-17 years old, properties of character, psychohygienic estimation

Реферат. Психогигиеническая оценка особенностей процессов формирования характерологических свойств личности учащихся 14-17 лет в динамике обучения в современной школе. Сергета И.В., Мостовая О.П. Целью научной работы являлась психогигиеническая оценка особенностей процессов формирования характерологических свойств личности учащихся 14-17 лет в динамике обучения в современной школе. Исследования проводились на базе средних общеобразовательных школ г. Винницы. Оценка процессов формирования свойств характера осуществлялась с использованием личностного опросника Mini-mult. Установлено, что в структуре личностного профиля свойств характера у девушек 14-17 лет регистрируется преобладание характерологических черт в соответствии со шкалами шизоидности (Se) и психастении (Pt) (1 блок характерологических свойств), гипохондрии (Hs) и депрессии (D) (2 блок характерологических свойств), гипомании (Ma) и истерии (Hy) (3 блок характерологических свойств), в структуре личностного профиля свойств характера у юношей 14-17 лет – преобладание характерологических черт в соответствии со

шкалами психастенії (Pt) і шизоїдності (Se) (1 блок характерологических свойств), іпохондрії (Hs) і депресії (D) (2 блок характерологических свойств), параноїальності (Pa) і гіпоманії (Ma) (3 блок характерологических свойств). Полученные результаты свидетельствуют о необходимости учета свойств характера школьников в ходе разработки здоровьесберегающих технологий и мероприятий оздоровительного и психогигиенического воздействия на организм учащихся.

Abstract. Psychohygienic estimation of features of the formation of properties of character of pupils aged 14-17 years in the dynamics of learning at modern schools. Serheta I.V., Mostova O.P. The aim of scientific work was psychohygienic estimation of features of the formation of properties of character of pupils aged 14-17 years old in the dynamics of learning at modern schools. The studies were conducted on the basis of secondary schools in the city of Vinnitsya. Evaluation of the formation of properties of character was carried out using a personality questionnaire Mini-mult. It was determined that in the structure of personal profile of properties of character in girls aged 14-17 years during the period of study at school predominance of characterologic features according to schizoid scales (Se) and psychasthenia (Pt) (block 1 of characterologic features), hypochondria (Hs) and depression (D) (block 2 of characterologic features), hypomania (Ma) and hysteria (Hy) (block 3 of characterologic features is registered). In the structure of personal profile of properties of character of boys of 14-17 years during the period of study at school predominance of characterologic properties according to psychasthenia (Pt) and schizoid (Se) (block 1 of characterologic features), hypochondria (Hs) and depression (D) (block 2), paranoid (Pa) and hypomania (Ma) (block 3) is registered. The results suggest the need to consider the properties of character of schoolchildren in development of health-saving technologies, sanitation measures and psychohygienic effect on the pupils' organism.

Одне із серцевинних місць у структурі особливостей особистості, що визначають певний рівень психічного здоров'я людини та є передумовою щодо формування цілком адекватних вимогам середовища існування поведінкових стратегій, посідають властивості характеру [2, 9, 10] Необхідно відзначити, що характер є певною сукупністю стійких індивідуальних особливостей, які проявляються в ході здійснення як звичних стереотипних, так і нестереотипних видів навчально- або професійно-орієнтованої діяльності [1, 3, 5]. Саме тому проведення поглибленої оцінки властивостей характеру має передбачати здійснення адекватної поглибленої оцінки властивого для окремої людини індивідуального поєднання вельми стійких та суттєвих особливостей особистості, які визначають закономірності певного відношення людини як до власної особи та оточуючих, так і до виконання різноманітних обов'язків у повсякденній діяльності, формуючи унікальний індивідуально-значущий її стиль, тощо [6, 7, 8, 9, 11, 12].

Слід відзначити, що на сьогодні сформульована концепція психогігієнічного впливу на процеси формування, збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей і підлітків [3]. Проте питання: як і яким чином під час запровадження заходів психогігієнічної корекції мають враховуватися особливості процесів формування окремих властивостей характеру на різних вікових етапах соціального і професійного становлення особистості, безсумнівно, потребує ретельного та поглибленого розгляду.

Метою дослідження було проведення психогігієнічної оцінки особливостей процесів формування характерологічних властивостей особис-

тості учнів 14-17 років у динаміці навчання в сучасній школі.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження проводились на базі середніх загальноосвітніх шкіл м. Вінниці, під час яких визначались особливості особистості 256 учнів (128 дівчат і 128 юнаків), які перебували у віці 14-17 років. Психогігієнічна оцінка особливостей процесів формування властивостей характеру здійснювалась на підставі застосування особистісного опитувальника Mini-mult, що є скороченим варіантом широко відомого Міннесотського багатовимірного особистісного переліку ММРІ. Виходячи з основних положень його застосування у психодіагностичній та психогігієнічній практиці, особливості особистості учнів оцінювали за 8 базисними (шкали іпохондрії (Hs), депресії (D), істерії (Hy), психопатії (Pd), параноїальності (Pa), психастенії (Pt), шизоїдності (Se), гіпоманії (Ma)) та 3 оцінювальними шкалами (шкали нещирості, достовірності та корекції) з наступною побудовою усередненого профілю особистості [4]. Статистичний аналіз отриманих результатів проводився із застосуванням стандартного пакета прикладних програм багатовимірного статистичного аналізу "Statistica 6.0 for Windows" (належить Центру нових інформаційних технологій Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, ліцензійний №АХХ910А374605FA).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Дані щодо оцінки особливостей динамічних зрушень досліджуваних показників характерологічних властивостей школярів за шкалою іпохондрії (Hs), яка надає інформацію про

ступінь близькості обстежуваних осіб до астено-невротичного реагування у відповідь на вплив різноманітних стресових явищ та ситуацій, закономірності формування тенденцій щодо надмірного побоювання за стан власного здоров'я і водночас є чітко вираженим показником суб'єктивного понадконтролю особистості за перебігом типових для повсякденної діяльності ситуацій, слід було відзначити, що рівень вираження особистісних проявів згідно з визначеною шкалою серед 14-річних дівчат становив $60,78 \pm 1,82$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $53,31 \pm 2,10$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $60,50 \pm 2,31$ Т-бала (0,5%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $57,00 \pm 2,13$ Т-бала (6,9%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $57,78 \pm 2,59$ Т-бала (5,0%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $56,87 \pm 2,03$ Т-бала (6,6%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $56,40 \pm 1,86$ Т-бала (7,3%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$) та $55,00 \pm 1,44$ Т-бала (3,1%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Необхідно підкреслити, що найвищі за рівнем вираження показники розвитку іпохондричних характерологічних проявів серед дівчат спостерігались у віці 14-15 років під час навчання у 8 і 9 класах, серед юнаків – у віці 15-16 років під час навчання в 9 і 10 класах. Натомість найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць випускного 11 класу та серед 14-річних учнів 8 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед дівчат спостерігались на межі 15-16-річного віку, серед юнаків – на межі 16-17-річного віку.

Достатньо стабільним характером відзначались показники, що відображували динамічні зрушення з боку показників, які визначались за шкалою депресії (D), відзначаючи особливості поширення в учнівському середовищі стресово-зумовлених особистісних рис і поведінкових проявів сенситивного, песимістичного або пригнічено-недовірливого змісту та виявляючи пасивність особистісної позиції учнів. Так, серед 14-річних дівчат рівень їх вираження становив $51,25 \pm 1,79$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $51,68 \pm 1,88$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $54,90 \pm 1,97$ Т-бала (7,1%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $50,40 \pm 2,38$ Т-бала (2,5%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $52,71 \pm 2,02$ Т-бала (2,8%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $51,06 \pm 2,07$ Т-бала (1,2%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $47,96 \pm 1,81$ Т-бала (6,5%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$) та $47,81 \pm 1,76$ Т-бала (7,5%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Найвищі за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники розвитку депресивних характерологічних проявів серед дівчат спостерігались у віці 15 років під час навчання в 9 класі, серед юнаків – у віці 14 і 16 років під час навчання у 8 і 10 класах. Натомість найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць і учнів, які перебували у випускних класах загальноосвітнього навчального закладу. Найбільш виражені темпи позитивних за змістом зрушень досліджуваних показників і серед дівчат, і серед юнаків реєструвались на межі 16-17-річного віку.

Здійснюючи оцінку особливостей динамічних зрушень досліджуваних характерологічних властивостей школярів за шкалою істерії (Hu), що визначає ступінь вираження емоційної лабільності та передумов до формування невротичних реакцій захисного або захисно-конверсійного типу в поєднанні з наявністю надзвичайно широкого кола соматично-значущих скарг і проявів, слід було відзначити, що рівень вираження особистісних проявів, згідно з визначеною шкалою, серед 14-річних дівчат становив $48,62 \pm 2,03$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $41,25 \pm 1,67$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $46,00 \pm 2,62$ Т-бала (5,4%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $44,78 \pm 2,37$ Т-бала (8,5%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $47,68 \pm 2,02$ Т-бала (2,0%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $45,31 \pm 2,30$ Т-бала (9,8%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $43,59 \pm 2,04$ Т-бала (10,4%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$) та $43,59 \pm 1,91$ Т-бала (5,6%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Потрібно зазначити, що найвищі за рівнем вираження показники розвитку істероїдних характерологічних проявів серед дівчат спостерігались у віці 14 років під час навчання у 8 класі, серед юнаків – у віці 16 років під час навчання в 9 класі. Разом з тим найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць випускного 11 класу та серед 14-річних учнів 8 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, і серед дівчат, і серед юнаків реєструвались на межі 16-17-річного віку.

Стабільний характер вираження з наявністю лише певних тенденцій до зменшення як у дівчат, так і у юнаків був властивим для показників, що відображували динамічні зрушення з боку показників, які визначались за шкалою психопатії (Pd), відзначаючи особливості поширення в учнівському середовищі

стресовозумовлених адаптаційно-значущих стеничних реакцій збудливого та агресивно-сенситивного змісту, що в деяких випадках мають яскраво виражений соціопатичний зміст. Зокрема, серед 14-річних дівчат рівень їх вираження становив $44,96 \pm 2,18$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $42,12 \pm 1,78$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $42,65 \pm 2,92$ Т-бала (5,2%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $41,62 \pm 1,87$ Т-бала (1,2%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $41,93 \pm 2,24$ Т-бала (6,8%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $40,71 \pm 2,22$ Т-бала (3,4%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $38,81 \pm 2,39$ Т-бала (13,7%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$) та $40,68 \pm 1,79$ Т-бала (3,4%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Найвищі за рівнем вираження і, таким чином, найгірші з адаптаційної точки зору показники розвитку психопатичних характерологічних проявів і серед дівчат, і серед юнаків спостерігались у віці 14 років під час навчання у 8 класі. Натомість найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць і учнів наприкінці шкільного життя під час перебування у випускних класах загальноосвітнього навчального закладу. Найбільш виражені темпи позитивних за змістом зрушень досліджуваних показників серед дівчат реєструвались на межі 16-17-річного віку, серед юнаків – на межі 15-16-річного віку.

Оцінюючи згідно з даними особистісного опитувальника Mini-mult особливості динамічних зрушень досліджуваних показників характерологічних властивостей школярів за шкалою паранойяльності (Pa), що надає інформацію про ступінь поширення поведінкових явищ, зумовлених високою ригідністю психічних процесів, схильністю до педантизму, суперництва та тривалого застрягання на негативних переживаннях, слід було звернути увагу на достатньо різновекторні тенденції. Так, серед 14-річних дівчат рівень вираження досліджуваних показників становив $46,12 \pm 3,63$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $49,65 \pm 3,21$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $42,75 \pm 3,32$ Т-бала (6,4%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $43,43 \pm 2,74$ Т-бала (12,6%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $44,59 \pm 2,84$ Т-бала (3,4%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $47,34 \pm 2,85$ Т-бала (4,7%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $40,81 \pm 3,12$ Т-бала (11,6%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$) та $46,50 \pm 2,73$ Т-бала (6,4%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Необхідно підкреслити, що найвищі за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники розвитку паранойяльних характерологічних проявів як серед дівчат, так і серед юнаків спостерігались у віці 14 років під час навчання у 8 класі. Водночас найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць випускного 11 класу та 15-річних учнів 9 класу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед дівчат реєструвались на межі 16-17-річного віку, серед юнаків – на межі 14-15-річного віку.

Достатньо стабільним характером відзначались показники розвитку провідних характерологічних властивостей особистості за шкалою психастенії (Pt), що визначали наявність таких особистісних рис, як підвищена боязкість, виражений ступінь занепокоєння щодо імовірності успішного перебігу типових подій у повсякденному житті, невпевненість і недовірливість, висока чутливість і суттєва залежність від інших, нерішучість та постійні сумніви. Зокрема, серед 14-річних дівчат рівень вираження досліджуваних показників становив $62,53 \pm 1,74$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $60,50 \pm 1,72$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $60,78 \pm 2,39$ Т-бала (2,8%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $62,65 \pm 2,32$ Т-бала (3,5%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $60,18 \pm 2,44$ Т-бала (3,8%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $62,09 \pm 1,79$ Т-бала (2,6%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $57,46 \pm 1,72$ Т-бала (8,2%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} < 0,05$) та $57,46 \pm 1,43$ Т-бала (5,1%; $p(t)_{16-17} < 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Найвищі за рівнем вираження і, отже, найгірші з адаптаційної точки зору показники розвитку психастенічних характерологічних проявів серед дівчат реєструвались у віці 14 років під час навчання у 8 класі, серед юнаків – у віці 15 років під час навчання в 9 класі. Водночас найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць і учнів випускного 11 класу. Найбільш виражені темпи позитивних за змістом зрушень досліджуваних показників в обох статевих групах, які аналізувались, спостерігались на межі 16-17-річного віку.

Розглядаючи особливості змін, що відбувались у динаміці періоду перебування в старших класах середньої загальноосвітньої школи з боку показників, котрі визначались за шкалою шизоїдності (Se), відображуючи намагання до створення цілком “індивідуалістичного” за своїми

провідними проявами стилю поведінки, відмітними ознаками якого є орієнтація на певні сталі внутрішні критерії та виражена сенситивність на тлі емоційної холодності, відлюдкуватості в міжособистісних відносинах, потрібно відзначити, що серед 14-річних дівчат рівень їх вираження становив $64,53 \pm 1,99$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $61,75 \pm 2,03$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $59,03 \pm 2,20$ Т-бала (8,6%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $62,40 \pm 2,27$ Т-бала (1,0%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $61,25 \pm 2,08$ Т-бала (5,1%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $60,71 \pm 1,98$ Т-бала (1,7%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $54,68 \pm 1,85$ Т-бала (5,3%; $p(t)_{16-17} < 0,05$; $p(t)_{14-17} < 0,001$) та $59,00 \pm 1,77$ Т-бала (4,5%; $p(t)_{16-17} < 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Найвищі за рівнем вираження показники розвитку шизоїдних характерологічних проявів серед дівчат спостерігались у віці 14 років під час навчання у 8 класі, серед юнаків – у віці 15 років під час навчання в 9 класі. Натомість, найкращі з адаптаційно-значущої точки зору показники реєструвались серед 17-річних учениць і учнів, що перебували у випускних класах загальноосвітнього навчального закладу. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників, що відзначались позитивним змістом, серед дівчат реєструвались на межі 16-17-річного віку, серед юнаків – на межі 15-16-річного віку.

Зрештою, здійснюючи оцінку особливостей динамічних зрушень досліджуваних характерологічних властивостей школярів за шкалою гіпоманії (Ma), що відображує рівень оптимістичності, енергійності та соціальної активності на тлі відсутності потрібної витримки й наполегливості, а також визначає нестійкість інтересів, палітра яких має чітко виражену схильність швидко змінюватися внаслідок впливу численних стресогенних чинників, слід було відзначити, що рівень їх розвитку серед 14-річних дівчат становив $50,25 \pm 2,12$ Т-бала, серед 14-річних юнаків – $47,87 \pm 2,15$ Т-бала, серед 15-річних дівчат і юнаків – відповідно $47,28 \pm 1,41$ Т-бала (6,0%; $p(t)_{14-15} > 0,05$) та $45,65 \pm 1,57$ Т-бала (4,7%; $p(t)_{14-15} > 0,05$), серед 16-річних дівчат і юнаків – відповідно $48,53 \pm 1,95$ Т-бала (4,5%; $p(t)_{15-16} > 0,05$) та $43,71 \pm 1,34$ Т-бала (8,7%; $p(t)_{15-16} > 0,05$), серед 17-річних дівчат і юнаків – відповідно $45,87 \pm 1,86$ Т-бала (9,8%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$) та $46,12 \pm 1,82$ Т-бала (3,6%; $p(t)_{16-17} > 0,05$; $p(t)_{14-17} > 0,05$).

Потрібно зазначити, що найвищі за рівнем вираження показники розвитку гіпоманічних ха-

рактерологічних проявів як серед дівчат, так і серед юнаків спостерігались у віці 14 років під час навчання у 8 класі, водночас найнижчі реєструвались серед 17-річних учениць випускного 11 класу та серед 16-річних учнів 10 класу. Найбільш виражені темпи позитивних за змістом зрушень досліджуваних показників і серед дівчат, і серед юнаків реєструвались на межі 14-15-річного віку.

Результати, отримані під час визначення провідних характерологічних властивостей юнаків на підставі використання опитувальника Mini-mult за шкалами достовірності, до числа яких зараховують шкали нещирості (L), валідності (F) і корекції (K), що надають можливість виявити відповідно ступінь щирості досліджуваних осіб під час тестування, надійність одержаних даних, а також рівень обережності, котрі можуть згладжувати певні викривлення та мають бути ураховані для корекції базисних шкал, засвідчували середньонормативні їх значення і, отже, відзначали високий рівень репрезентативності результатів проведених досліджень.

Таким чином, у ході проведених досліджень виявлено, що впродовж періоду, який співпадав з часом перебування учнів у старших класах сучасної середньої школи, у структурі узагальненого особистісного профілю серед дівчат на тлі середньонормативних значень показників за більшістю шкал реєструвалась помірна перевага досліджуваних величин за шкалами шизоїдності (Se) і психастенії (Pt) (1 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження), іпохондрії (Hs) і депресії (D) (2 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження) та гіпоманії (Ma) і істерії (Hy) (3 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження) (рис. 1).

Практично аналогічною, за винятком останнього блоку, слід було вважати загальну структуру усередненого профілю особистості й серед юнаків, що перебували у віці 14-17 років – і в цьому випадку потрібно було визначити 3 провідних блоки характерологічних властивостей. Так, протягом періоду спостережень реєструвалась помірна перевага досліджуваних величин за шкалами психастенії (Pt) і шизоїдності (Se) (1 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження), іпохондрії (Hs) і депресії (D) (2 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження) та паранояльності (Pa) і гіпоманії (Ma) (3 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження) (рис. 2).

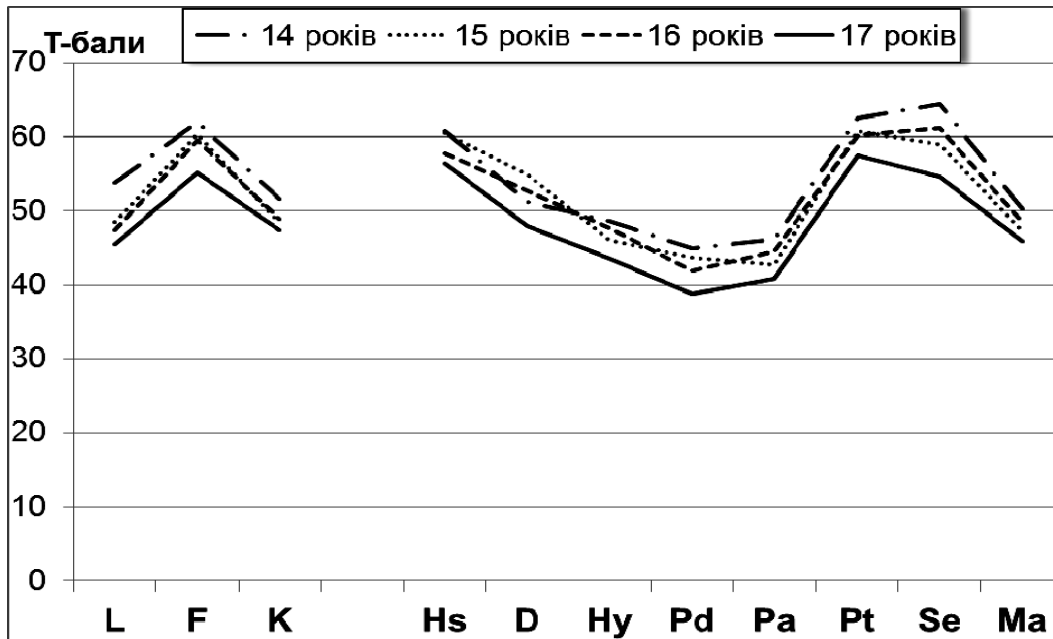

Рис. 1. Усереднений особистісний профіль дівчат у віці 14-17 років протягом періоду навчання в старших класах сучасної школи

Такі результати засвідчують той факт, що впродовж усього досліджуваного періоду на перших позиціях знаходились саме ті характерологічні властивості, які засвідчували суттєве поширення в учнівському середовищі особистісних проявів дезадаптаційного змісту, котрі з високим ступенем імовірності могли призводити до викривлення процесів соціального й нав-

чального становлення підлітків, тим самим засвідчуючи нагальну потребу в розробленні та запровадженні комплексних програм застосування оздоровчо-реабілітаційних підходів, провідне місце в структурі яких мають посідати заходи психокорекційного та психогігієнічного змісту.

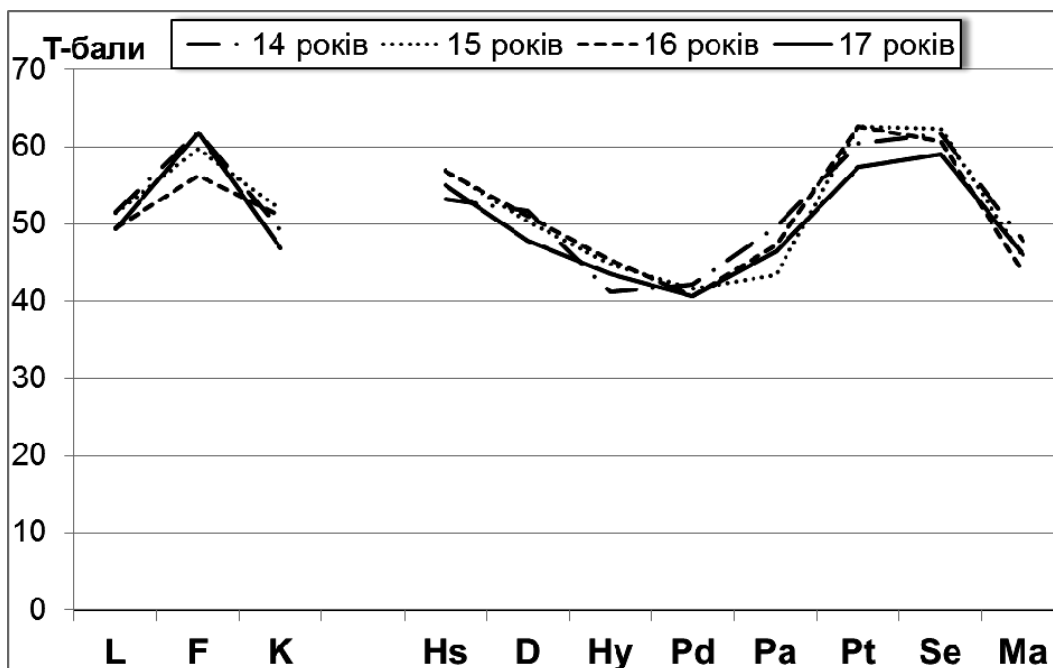

Рис. 2. Усереднений особистісний профіль юнаків у віці 14-17 років протягом періоду навчання в старших класах сучасної школи

ВИСНОВКИ

1. У структурі узагальненого особистісного профілю властивостей характеру дівчат 14-17 років протягом періоду навчання в старших класах середньої школи реєструється помірна перевага досліджуваних величин за шкалами шизоїдності (Se) і психастенії (Pt) (1 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження), іпохондрії (Hs) і депресії (D) (2 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження) та гіпоманії (Ma) і істерії (Hy) (3 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження).

2. У структурі узагальненого особистісного профілю властивостей характеру юнаків 14-17 років протягом періоду навчання в старших класах середньої школи реєструється помірна перевага досліджуваних величин за шкалами пси-

хастенії (Pt) і шизоїдності (Se) (1 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження), іпохондрії (Hs) і депресії (D) (2 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження) та паранояльності (Pa) і гіпоманії (Ma) (3 блок характерологічних властивостей за рівнем вираження).

3. Одержані результати засвідчують нагальну потребу в урахуванні виявлених тенденцій щодо формування характерологічних властивостей особистості учнів шкільного віку та підлітків під час розроблення і запровадження здоров'язберігаючих технологій та заходів оздоровчорекорекційного і психогігієнічного впливу на стан соматичного та психічного здоров'я дівчат і юнаків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Куликов Л.В. Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики / Л.В. Куликов. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
2. Кучма В.Р., Проблема психогигиены и психопрофилактики у детей и подростков на современном этапе / В.Р. Кучма, В.В. Чубаровский // Актуальные вопросы психогигиены и охраны психического здоровья детей и подростков. – М.: Издатель НЦЗД РАМН, 2007. – С. 11-27.
3. Полька Н.С. Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень) / Н.С. Полька, І.В. Сергета // Журнал НАМН України. – 2012. – Т. 18, №2. – С. 223-236.
4. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. – Самара: Издат. дом "Бахрах-М", 2000 – 672 с.
5. Сердюк А.М. Психогигиена детей и подростков, страдающих хроническими соматическими заболеваниями / А.М. Сердюк, Н.С. Полька, І.В. Сергета. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 336 с.
6. Сухарева Л.М. Психогигиеническая оценка современных образовательных технологий / Л.М. Сухарева, Д.С. Надеждин, П.И. Храпцов // Гигиена детей и подростков: история и современность (пробле-

- мы и пути решения). – М.: Издатель НЦЗД РАМН, 2009. – С. 439-441.
7. Сухотина Н.К. Донозологические формы нервно-психических расстройств у детей. Сообщение 1 / Н.К. Сухотина // Соц. и клинич. психиатрия. – 2008. – №1. – С.75-81.
8. Сухотина Н.К. Донозологические формы нервно-психических расстройств у детей. Сообщение 2 / Н.К. Сухотина // Соц. и клинич. психиатрия. – 2008. – № 2. – С. 38-45.
9. Чубаровский В.В. Пограничные психические расстройства и аддиктивные формы поведения у лиц подросткового и юношеского возраста / В.В. Чубаровский, М.А. Некрасов. – Сергиев Посад, 2005. – 130 с.
10. Child and adolescent mental health policies and plans. – Geneva: World Health Organization, 2005. – 125 p.
11. Cunningham C.J. The interactive effects of proactive personality and work-family interference on well-being / C.J. Cunningham, G.M. De La Rosa // J. Occup. Health Psychol. – 2008. – Vol. 13, N 3. – P. 271-282.
12. Pospel P. Strategies for Universal Prevention of Depression in Adolescent / P. Pospel // J. Indian Association Child Adolescent Mental Health. – 2005. – Vol. 1. – N 1. – P. 39-47.

REFERENCES

1. Kulykov LV. Psychohygiene of personality. Issues of psychological stability and psychoprophylaxis. St. Petersburg. Peter, 2004;464.
2. Kuchma VR, Chubarovsky VV. The problem of psychohygiene and psychoprophylaxis in children and adolescents at the present stage. The problem of psychohygiene and psychoprophylaxis of children and adolescents at the present stage. Moscow: Publisher NCZD RAMN, 2007;11-27.

3. Pol'ka NS, Serheta IV. Actual problems of psychohygiene of children and adolescents: ways and prospects of their solutions (review of literature and own studies). Journal of the NAMN of Ukraine. 2012;18(2):223-36.
4. Rayhorodskyy DY Practical psychodiagnostics. Methods and tests. Samara Publishing House "Bachrach-M", 2000;672.
5. Serdyuk AM, Pol'ka NS, Serheta IV. Psychohygiene of children and adolescents with chronic physical illnesses. Vinnitsya: New book, 2012;336.

6. Sukhareva LM, Nadezhdyn DS, Khramtsov PY. Psychohygienic estimation of modern educational technologies. Hygiene of children and adolescents: past and present (problems and prospects of their solutions). Moscow: Publisher NCZD RAMN, 2009;439-41.

7. Sukhotyna NK. Prenosological forms of psychological disorders in children. Message 1. Social and Clinical Psychiatry. 2008;1:75-81.

8. Sukhotyna NK. Prenosological forms of psychological disorders in children. Message 2. Social and Clinical Psychiatry. 2008;2:38-45.

9. Chhubarovskyy VV., Nekrasov MA. Borderline mental disorders and addictive behaviors in individuals adolescent and youth. Sergiev Posad, 2005;130.

10. Child and adolescent mental health policies and plans. World Health Organization, Geneva, 2005;125.

11. Cunningham CJ, De La Rosa GM. The interactive effects of proactive personality and work-family interference on well-being. J. Occup. Health Psychol. 2008;13(3):271-82.

12. Possel P. Strategies for Universal Prevention of Depression in Adolescent. Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health. 2005;1(1):39-47.

